

INTERFERÈNCIES DEL CASTELLÀ EN LA FRASEOLOGIA VALENCIANA DE DOS REPERTORIS LEXICOGRÀFICS DELS SEGLES XVIII I XIX

1. INTRODUCCIÓ*

Hi ha refranys i frases fetes que, d'una llengua a una altra o, fins i tot, d'un dialecte a un altre, han desenvolupat una forma estructural lleugerament diferent —o força diferent—, tot i expressar una mateixa idea. Així, en català s'utilitzen les unitats fraseològiques «de cap a peus», «s'ha acabat el bròquil», etc., les quals es presenten en castellà amb certes variacions: «de pies a cabeza», «se acabó el carbón». Tanmateix, i potser exagerant una mica, es podria arribar a sentir «de peus a cap» i «s'ha acabat el carbó», formes hipotètiques pronunciades en català, però basades en la formulació castellana, les quals es justifiquen per l'estret i reiterat contacte entre aquestes dues llengües.

D'acord amb aquesta realitat lingüística, que no és nova, aquest treball té com a objectiu analitzar les interferències del castellà en la fraseologia, concretament en els refranys i proverbis que recullen dues obres lexicogràfiques valencianes força allunyades cronològicament —una de mitjan segle XVIII i l'altra de finals del segle XIX. Un estudi lingüístic (Rosàs en premsa) desenvolupat sobre un conjunt de textos procedents del periòdic satíric valencià *El Tabalet* (1847) va suscitar l'interès per aquest treball. L'estudi d'*El Tabalet* va permetre fer una primera aproximació a la fraseologia i es van localitzar força expressions que presentaven interferències del castellà o bé que apareixien escrites directament en aquesta llengua.¹ Partint d'aquestes observacions i atès que el valencià compta amb força repertoris lexicogràfics, es va plantejar la possibilitat d'estudiar com quedava recollida la fraseologia en algunes d'aquestes obres i fins a quin punt s'hi reflectien les interferències del castellà. Les dues

* Vull expressar el meu agraïment a Maria-Pilar Perea pels seus comentaris i suggeriments en l'elaboració d'aquest treball.

1. Alguns exemples representatius són «Home, ni tanto ni tan poco» (núm. 2, 9 de maig de 1847, p. 18), «també tú has estirat, y entre todos la matamos» (núm. 2, 9 de maig de 1847, p. 19), «Que en el patio refetor / No hiá atra cosa pichor» (núm. 2, 9 de maig de 1847, p. 31), «La ocasió la pinten parda» (núm. 2, 9 de maig de 1847, p. 31), etc.

obres lexicogràfiques escollides per dur a terme aquest estudi són el *Tratad de adages y refranys valencians*, de Carles Ros, de 1736, i el *Novísimo Diccionario General Valenciano-Castellano*, de Joaquim Martí i Gadea, de 1891.

El notari valencià Carles Ros, autor de la primera obra objecte d'estudi, desenvolupà una important activitat lexicogràfica a la València del segle XVIII, marcada, en paraules de Colón i Soberanas (1986: 122), per una sola finalitat: «facilitar el coneixement pràctic i profund de la llengua autòctona», tot reivindicant l'aptitud i l'ús del valencià en qualsevol àmbit. Amb aquest propòsit, que respon als principis de la Il·lustració, és segur que Ros degué escriure el *Tratad de adages y refranys valencians*, un recopilatori paremiològic d'aproximadament 960 adagis i refranys —amb predomini dels últims—, que es completa amb una *Practica pera escriure ab perfecció la llengua Valenciana*. Els adagis i refranys que configuren el *Tratad* no van acompanyats de cap glossa i es presenten ordenats segons la lletra (dins de cada lletra, però, no segueixen un ordre alfabètic). Pel que fa a les fonts escrites del *Tratad*, Ros reconeix que s'ha basat en les obres *Refranes y modos de hablar castellanos y latinos* (1675), de Jerónimo Martín Caro y Cejudo, *Refranes o proverbios en romance* (1555), d'Hernán Núñez, *Galateo cristiano* (1698), i *Quatre-cents aforismes catalans* (1636), de Joan Carles i Amat.

La segona obra estudiada, del prevere alcoià Joaquim Martí i Gadea, és un diccionari de definicions que porta per títol *Novísimo Diccionario General Valenciano-Castellano*. L'interès que té per a aquest treball és que, a part del lema valencià, la correspondència castellana i la definició del mot en castellà, els articles també inclouen, al final, un bon conjunt de refranys i frases fetes.² A continuació es reproduïx parcialment l'entrada *gos*, per tal que s'observi com les frases fetes i els refranys d'aquest diccionari van acompanyats de l'equivalència castellana, si és que n'hi ha, i d'una glossa, també en castellà:

fr. Fer ú'l gos Estar uno ocioso ó desocupado por no querer trabajar; remedar la voz ó el andar del perro. || [...] *Tratarlo á ú com á un gos.* Tratar á uno como á un perro: maltratarle, despreciarle. || *ref. A gos vell no hi ha sus, sus.* A perro viejo no hay cuz, cuz, ó tus, tus: es muy difícil engañar al hombre experimentado y cuerdo. || *Al gos vell, puses en ell.* El perro flaco ó viejo todo es pulgas; al pobre mísero y abatido, todos le combaten para reducirle á mayor miseria. || *Gos que lladra no mosega.* Perro ladrador, poco mordedor: el que habla mucho, suele hacer poco. || [...] *En nomenar al gos, amansir lo bastó.* En nombrando al ruin de Roma, luego asoma: tórmase en sentido recto. || [...] *Lo gos del hortolá, ni rocega l'hòs ni'l deixa rocegar.* El perro del hortelano, ni come las berzas ni las deja comer: reprende al que ni se aprovecha de las cosas ni deja que otros hagan uso de ellas. || [...] (p. 1.019)

2. La inclusió de frases fetes i refranys és presentada pel mateix Martí i Gadea en el pròleg com una novetat respecte a obres anteriors com la d'Escrig: «En su redacción, ó sea en la parte ortográfica, seguimos al Sr. Escrig con ligeras variantes, dando cabida en nuestro Diccionario á muchas frases, modismos y refranes que en vano se buscarán en aquél...».

Amb relació al *Novísimo Diccionario*, també cal dir que les definicions, com les de l'Escrig-Llombart i altres obres lexicogràfiques del moment, estan inspirades en les del *Diccionario de la Real Academia Española (DRAE)*: la consulta del *DRAE* en el transcurs de l'elaboració del *Novísimo Diccionario* devia contribuir a la importació d'elements lèxics castellans.

Pel que fa a la metodologia emprada en aquest treball, en un primer estadi s'ha procedit al buidatge del *Tratat de adages y refranys valencians*, és a dir, s'ha analitzat si els 960 adagis i refranys recopilats per Ros en aquesta obra contenen interferències, i se n'ha determinat la tipologia. El *Tratat de adages y refranys valencians* constitueix, doncs, el corpus de referència d'aquest treball, atès que, en un segon estadi, s'ha observat si els adagis i refranys recopilats per Ros que presenten interferències queden recollits en el *Novísimo Diccionario* de Martí i Gadea, i —en cas que hi apareguin— de quin manera ho fan.

Des del punt de vista de l'estructura, el treball es divideix en dues parts, d'acord amb la metodologia aplicada: una primera part, més descriptiva, correspon a l'anàlisi de les interferències detectades en l'obra de Ros, i una segona part, més contrastiva, posa en relació les expressions amb interferències de l'obra de Ros amb les corresponents expressions en l'obra de Martí i Gadea.

L'estudi de les interferències s'ha basat en la classificació següent:

- a) interferències lèxiques (normalment es tracta d'expressions que introdueixen un o alguns mots castellans);
- b) interferències gramaticals (es tracta de casos d'interferència morfològica i d'interferència sintàctica), i
- c) refranys basats en la formulació castellana corresponent.³

2. ANÀLISI LINGÜÍSTICA

2.1 *Anàlisi descriptiva del Tratat de adages y refranys valencians de Carles Ros*

a) «*Qui te boca s'enquivoca*»:⁴ *interferències lèxiques*

Les interferències de tipus lèxic són les més abundants en el *Tratat* de Carles Ros: del total de 960 adagis i refranys, aproximadament 115 presenten interferències d'aquest tipus. Alguns casos són:

3. Això no vol dir, en cap cas, que tot els refranys que s'inclouen en aquest apartat fan una còpia literal, parcial o total, o bé una adaptació d'un proverbi només existent en castellà o d'origen castellà. Simplement es tracta de proverbis la forma dels quals té força elements en comú amb la formulació castellana d'un refrany, independentment de quin sigui l'origen d'aquest refrany.

4. *Novísimo Diccionario General Valenciano-Castellano*, s.v. *boca*, p. 469.

ADAGI O REFRANY
(1) «Per no perdre los esplèts, lhome <i>cuerto</i> no vol plèts»
(2) «Quant mes Moros, mes <i>ganancia</i> »
(3) «Qui à <i>dichos</i> se sutjeta de les Gents, caurà mil voltes en inconvenients»
(4) «Bona dona portau <i>Conde</i> . Ella dirà»
(5) «Per mòlt que tu estès rich, no <i>olvides</i> al pobre amich»
(6) « <i>Cuentos</i> vells, baralles noves»
(7) «Hon no hià cap, no cal <i>sombrero</i> »
(8) «Lamich en <i>lausencia</i> es veu»
(9) «Lo furtar la <i>hacienda agèna</i> es un gust ab molta pèna»
(10) «Lo <i>mentsajèr</i> , ni <i>mentiròs</i> , ni <i>pereòs</i> »
(11) «Mes val estar un <i>ratet</i> roig, que tot lany groch»
(12) «Ni putjar à cavall sense cagar, ni faena de força sense <i>almorçar</i> »
(13) «A bou vèll, <i>sancerro</i> nou»
(14) «Al <i>Villà</i> , donantli el dit se prèn la mà»
(15) «Qui <i>tropeça</i> en un lloch plà, en lloch aspre què fara?»
(16) «A la de pares roïns, no la posses en <i>chapins</i> »
(17) «Confessat ben <i>amenüt</i> , perque mòlt lo pecat put»
(18) «La mortalla, solament, semporta el rich <i>avarient</i> »
(19) «Los Sabis tenen à <i>mengua</i> , fer servir masa la llengua» ⁵
(20) «Quant lo vell fa <i>ninyeries</i> , no li passen en huit dies»
(21) «Si mentjes mes del que guanyes, vestirás de <i>telaranyes</i> »

Les interferències lèxiques detectades en el refranyer de Ros es poden dividir en:

1) mots calcats dels originals castellans, és a dir, que no han sofert cap canvi formal, com és el cas dels exemples recollits a 1-9: *cuerto*, *ganancia*, *dichos*, *conde*, *olvides*, *cuentos*, *sombrero*, *ausencia*, *hacienda* i *agèna*;

2) mots també importats del castellà, és a dir, amb base lèxica castellana, però adaptats al català, ja sigui ortogràficament o morfològicament, com els de 10-15: *mentsajèr*, *mentiròs*, *ratet*, *almorçar*, *sancerro*, *villà* i *tropeçar*, i

3) mots que sempre coincideixen amb un dels dos elements que fan que es produeixi la rima. Per tant, la presència de l'element lèxic castellà en els casos

5. El proverbi «Los Sabis tenen à mengua, fer servir masa la llengua» ja apareix recollit amb aquesta mateixa formulació a l'obra *Quatre-cents aforismes catalans* (1636), de Joan Carles i Amat. Amb relació al *Tratat*, cal recordar que aquesta obra és, de fet, una de les fonts escrites declarades per Ros.

de 16-21 es veu afavorida pel condicionament de la rima: *chapins*, que rima amb *roïns*; *amenut*, amb *put*; *avarient*, amb *solament*; *mengua*, amb *llengua*; *ninyerès*, amb *dies*; i *guanyes*, amb *telaranyes*.

b) «*La llengua diu lo que vòl*»:⁶ *interferències gramaticals*

Amb relació a les interferències lèxiques, les de tipus morfològic i sintàctic apareixen amb menor freqüència. Les més destacables són:

— Alteració del gènere del mot *calor*: «En lo Invern per la moquita, y en lo Estiu per *el calor*, sempre es bo dur mocador».

— Ús de la forma pronominal del verb *riure* en lloc de la intransitiva: «Si la Canelèra plora, lo Invern ja es fora; y si *es riu*, ni Invern, ni Estiu».

— Ús de la perífrasi d'obligació 'tenir+que+infinitiu' («Qui mes *te que callar*, mes parla»), que alterna amb les perífrasis 'tenir+de+infinitiu' («Qui mentja sense treballar, sinos rich, *tè de robar*») i 'haver+de+infinitiu' («Les festes *has de guardar*, y à ton pare, y mare honrar»).

— Ús de la construcció castellana 'venirse a': «Cases fetes de robar, se venen à derrocar».

— Ús del pronom de datiu de tercera persona singular en lloc del d'acusatiu: «Qui muda, Dèu li ajuda» i «Cada hu estornuda, com Dèu li ajuda».

— S'usa la preposició *a* encapçalant el complement directe a «No dies mal de ta mare, ques afrontar à ton pare», «Qui mal à sos pares trata, sa vida la malbarata», «La ocasiò fa *al* ladre», «La masa confiança mata *al* home», etc., però també: «Lhabit no fa el Monje» i «La abundancia mata la fam», amb absència de preposició.

— A «Lo pare guanya el real, y sòn fill lo gasta *mal*» i a «Qui *mal* à sos pares trata, sa vida la malbarata» s'usa la forma adverbial *mal*, la qual, en català, a diferència del castellà, generalment només es troba precedint un participi.

c) «*Anárlesin á ú la llengua*»:⁷ *refranys basats en la formulació castellana corresponent*

Al *Tratat* de Ros hi ha força exemples que són còpies literals, parcials o totals, de l'expressió castellana. Els refranys recollits en aquest apartat s'han organitzat en tres grups:

1) refranys l'equivalència catalana dels quals no s'ha pogut documentar. Així, «Aprenènt de Portugal, no sap cosir, y vol tallar», «Cada loco en sòn *thema*», «Poderós Cavaller, Don Dinèr», «Quant mes Moros, mes ganancia» i «Tot eixira en la colada» són, molt probablement, exemples de còpies literals d'un proverbi castellà.

6. *Novísimo Diccionario General Valenciano-Castellano*, s.v. *llengua*, p. 1176.

7. *Novísimo Diccionario General Valenciano-Castellano*, s.v. *llengua*, p. 1175.

2) refranys i adagis compilats a Ros que, tot i l'existència de l'expressió pròpia en català, molt probablement estan construïts a partir de la formulació castellana del refrany. Així, per exemple, el refrany localitzat a Ros «Lo que desprèn en la cuna, tostem dura» és gairebé idèntic al castellà «Lo que se aprende en la cuna siempre dura», i força diferent de les versions catalanes documentades al *DCVB* («Lo que s'aprèn al bressol, dura més que hom no vol», «Lo que s'aprèn al bressol, no es deixa sinó amb la mortalla») i a Farnés («El que s'aprèn des del bressol dura més que no es vol»). Altres refranys que es poden incloure en aquest grup són: «Qui à bon arbre sarrima, bona sombra el cobri» (català: «Arrima't a bon arbre, i tindràs bona sombra»; castellà: «Quien a buen árbol se arrima, buena sombra le cobija»), «Per són mal, sabè la formiga bolar» (cat: «Per a la seva ruïna nasqueren ales a la formiga»; cast: «Para su mal supo la hormiga volar»), i, finalment, el refrany, popularitzat per Luis de Góngora, «Vatja yo calent, y rias la gent» (cat.: «Que rigui la gent i que jo vagi calent»; cast.: «Ande yo caliente, y ríase la gente»).

3) refranys o adagis una part dels quals es basa en la formulació castellana del refrany: a «A ase ruch, Arriero loco» i a «Cada hu cònta de la fira conforme en ella li và», la segona part del refrany parteix de la versió castellana en lloc de la catalana: *arriero loco* en lloc de *traginer foll* i *según le va en ella* en lloc de *segons [com] li va*.⁸

Pel que fa al proverbi «Qui mòlt abarca poch apreta», que apareix al *Tra-tat*, cal tenir en compte l'estudi de Conca i Guia (1995) sobre la necessitat de reconsiderar i reivindicar l'encunyació originària d'alguns proverbis que, de sempre, s'han considerat de procedència castellana, fins i tot encara que la primera documentació escrita hagi estat en català o en una altra llengua. Aquest és el cas del proverbi «Qui molt abraça poc estreny», la primera documentació escrita del qual apareix en català, al segle XIV, al *Libre de consolació e de consyl*, traducció del *Liber consolationis et consilii* d'Albertano da Brescia. Ros, en la formulació que proposa, hi introdueix els castellanismes *abarca* i *apreta*. Amb tot, tal com apunten Conca i Guia (1995: 188-189), cal destacar la tasca que va dur a terme Ros en localitzar proverbis catalans en les obres d'Hernán Núñez i Jerónimo Martín Caro y Cejudo i en recuperar-los, encara que en la seva traducció al català continguin castellanismes.

8. Amb relació al grau d'interferència a «Cada hu cònta de la fira conforme en ella li và», el *DCVB* recull «Tothom diu de la fira segons com li va» (Segarra, Urgell), tot i que també apunta com a freqüent una variant d'aquest refrany que diu: «Cada u parla de la fira segons li va en ella», i que qualifica de «fórmula copiada servilment del castellà "Cada uno habla de la feria según le va en ella"».

2.2 Anàlisi comparativa: el *Tratat de Carles Ros* i el *Diccionario de Martí i Gadea*

2.2.1 «*Tal es Ali, com Camali*»:⁹ anàlisi de les coincidències entre *Ros* i *Martí i Gadea*

a) *Interferències lèxiques*

Hi ha força interferències de tipus lèxic que són comunes a *Ros* i a *Martí i Gadea*. Tots dos utilitzen els verbs *olvidar* (23) i *pelear* (30), els substantius *ausencia* (25), *codicia* (26), *hacienda* (24), *mengua* (28), *mentiròs* (27), *sombrero* (29) i *villà / villá* (22), i els adjectius *cuerto* (31) i *necio* (32), formes que es poden localitzar en els proverbis següents:

CARLES ROS	MARTÍ I GADEA
(22) «Al <i>Villà</i> , donantli el dit se prèn la mà»	«Al <i>Villá</i> , dónali'l dit y es pendrà la má»
(23) «Bona vida, pare, y mare <i>olvida</i> »	«Bòna vida, pare y mare <i>olvida</i> »
(24) « <i>Hacienda</i> ques mal guanyada, no tindrà molta durada»	« <i>Hacienda</i> mal guanyada, no tindrà molta durada»
(25) «L'amich en <i>lausencia</i> es veu»	«L'amich en l' <i>ausència</i> es veu»
(26) «La <i>codicia</i> romp lo sach»	«La <i>codicia</i> romp lo sach.»
(27) «Lo mensatjèr, ni <i>mentiròs</i> , ni pereòs»	«Lo misatger, ni <i>mentiròs</i> , ni pereòs»
(28) «Los Sabis tenen à <i>mengua</i> , fer servir masa la llengua»	«Els sabis tenen á <i>mengua</i> , fer servir masa la llengua»
(29) «Mes val una gorra que un <i>sombrero</i> »	«Més val una gorra que dos <i>sombreros</i> »
(30) «Nil Soldat sens armes pot <i>pelear</i> , nil Estudiant sens llibre estudiar»	«Ni l Soldat sens armes pòt <i>pelear</i> , ni'l estudiant sense llibres estudiar»
(31) «Per no perdre los esplets, lhome <i>cuerto</i> no vol plèts»	«Per no pèdre sos esplets, l'home <i>cuerto</i> no vòl plers»
(32) «Una volta enganyen al prudent, al <i>necio</i> cent»	«Una vòlta enganyen al prudent, al <i>necio</i> , cent»

b) *Interferències gramaticals*

Ros i *Martí i Gadea* coincideixen en l'ús de la perífrasi d'obligació castellana 'tenir+que+infinitiu' («Qui mes *te que* callar, mes parla» (*Ros*); «Sempre sòl parlar, qui *té mes que* callar» (*Martí i Gadea*)), de la preposició *a* davant d'algunes estructures de complement directe («La masa confiança, mata *al* home» (*Ros*); «La confiança, mata *al* hòme» (*Martí i Gadea*)), de la

9. *Tratat de adages y refranys valencians*, p. 98.

forma adverbial *mal* («Lo pare guaña'l real, y lo fill s'el gasta *mal*» (Ros); «Lo pare guanya el real, y sòn fill lo gasta *mal*» (Martí i Gadea)), i, finalment, del pronom de datiu singular, en lloc del d'acusatiu de tercera persona singular («Qui muda, Dèu *li* ajuda», «Cada hu estornuda, com Dèu *li* ajuda» (Ros); «A qui muda, Deu *li* ajuda», «Cada ú estornuda, com Deu *li* ajuda» (Martí i Gadea)).

c) *Refrans basats en la formulació castellana corresponent*

Del conjunt de refrans amb aquest tipus d'interferència que s'han localitzat a Ros n'hi ha ben pocs que apareguin al *Diccionari* de Martí i Gadea, o bé que hi constin formulats de la mateixa manera. Alguns casos coincidents són: «Qui mòlt abarca, poch apreta» (Ros) = «Qui molt abarca póch apreta» (Martí i Gadea), «Mort no vinga, que achach no tinga» (Ros) = «Mòrt no vinga, qu'ajach no tinga» (Martí i Gadea), i «Cada hu cònta de la fira conforme en ella li và» (Ros) = «Cada ú parla de la fira, segons li vá en ella», amb un canvi d'ordre (Martí i Gadea).

2.2.2 «Cada loco en sòn *thema*»:¹⁰ *anàlisi de les divergències entre Ros i Martí i Gadea*

a) *Interferències lèxiques*

Amb relació a les interferències de tipus lèxic, les quals es presenten en la graella que hi ha a continuació formant part del refrany en el qual apareixen, cal dir que Ros inclou en el *Tratat*, d'una banda, mots importats directament del castellà, no adaptats, com *barato* (36), *cebada* (38), *escudero* (33), *estorben* (38) i *monje* (35), i, de l'altra, mots com *alcançar* (39), *mensatjèr* (37) o *villans* (34), adaptats, ja sigui ortogràficament, o morfològicament al català. Les alternatives que s'han trobat a Martí i Gadea són les següents: en lloc dels mots castellans *monje*, *cebada* i *estorben*, del mot amb base lèxica castellana *villans* i del mot *mensatjèr*, es troben a Martí i Gadea els mots catalans *frare*, *civá* —amb caiguda de la -d- intervocàlica, característica del valencià reflectida en l'ortografia—, *destorben*, *viláns* i *misatger*.¹¹ *Barato* i *escudero* són a Martí i Gadea *barat* i *escuder*, i, per tant, es presenten adaptats al català. En lloc del verb *alcançar* apareix a Martí i Gadea *agarrar*, forma molt utilitzada en valencià.

10. *Tratat de adages y refrans valencians*, p. 49.

11. Martí i Gadea alterna l'ús de la forma *viláns* amb el de la forma *villá*: «Al *Villá*, dónali'l dit y es pendrà la má».

CARLES ROS	MARTÍ I GADEA
(33) «Escudero pobre, taça de plata, y canter de coure»	«Escuder pòbre taça d'argent y cànter de coure»
(34) «Joch de mans, joch de villans»	«Jòch de mans, jòch de viláns»
(35) «Lhabit no fa el Monje»	«L'hàbit no fa'l frare»
(36) «Lo barato es car»	«Tot lo barát es car»
(37) «Lo mensatjèr, ni mentiròs, ni pereòs»	«Lo misatger, ni mentiròs, ni pereòs»
(38) «Ni la Missa, ni cebada estorben llarga jornada»	«Ni la misa ni la civá, destorben llarga jorná»
(39) «Mes prompte salcança el mentiròs, quel coixo»	«Més pronte s'agarra á un mentirós que á u coixo»

b) *Interferències gramaticals*

A «Més pronte s'agarra á un mentirós que á u coixo», que apareix a Martí i Gadea, el complement directe va introduït per la preposició *a*, tal com passa en castellà, i, en canvi, aquesta preposició no apareix en el refrany recollit per Ros: «Mes prompte salcança *el* mentiròs, *quel* coixo».

c) *Refrans basats en la formulació castellana corresponent*

Bona part dels refrans localitzats al *Tratat* de Ros que es formulen, de manera parcial o total, com en castellà no apareixen d'aquesta mateixa manera al *Diccionari* de Martí i Gadea. Així s'observa que entre «Qui à bon arbre sarrima, bona sombra el cobri» i «Qui s'arrima á bòn ábre, té bòn ombra», o entre «Lo ques desprèn en la cuna, tostem dura» i «Lo qu'es desprèn en lo bresòl, dura mes que vòl», sempre és la primera, la procedent del *Tratat* de Ros, i no la segona, la procedent de Martí i Gadea, la que s'acosta més a la formulació del refrany corresponent al castellà. A diferència de Ros, Martí i Gadea no inclou en la seva obra el refrany «Aprenènt de Portugal, no sap cosir, y vol tallar». Tanmateix és interessant de veure que sota l'entrada *aprenent*, Martí i Gadea inclou el refrany «Aprenent de tot, y mestre de no res»; les traduccions castellesques que proposa a la glossa són «Aprendiz de todo, y maestro de nada; ó aprendiz de Portugal, no sabe coser y quiere cortar: dícese del que quiere hacer lo más difícil y no sabe lo más fácil».

El refrany inclòs al *Tratat* «A ase ruch, Arriero loco», el qual s'acosta parcialment a l'estructura castellana, contrasta amb el refrany que es troba a Martí i Gadea «Al ase ruch, tragner foll», la segona part del qual és fidel a la formulació catalana.

3. CONCLUSIONS

Un cop resumides les interferències més destacables del castellà en els refranys del *Tratado de adages y refranys valencians* de Carles Ros i de contrastar com queden recollits aquests refranys que presenten interferències al *Novísimo Diccionario* de Martí i Gadea, es poden extreure les conclusions següents: pel que fa al *Tratado* de Carles Ros, cal dir que el nombre d'interferències de tipus lèxic és notable, així com també ho és el nombre de refranys que adopten, amb major o menor grau, la formulació castellana d'un refrany. Les interferències de tipus gramatical són poc rellevants pel fet que no es produeixen de manera sistemàtica. Per exemple, ni la preposició *a* no encapçala tots els complements directes, ni la perifrasa d'obligació castellana 'tenir+que+infinitiu' apareix en tots els contextos.

De l'anàlisi comparativa, a grans trets, es pot deduir que Martí i Gadea tendeix a catalanitzar mots, com ara *barato* i *escudero* —així és com apareixen al *Tratado*— eliminant la *-o* de flexió. Tanmateix, Ros en algunes ocasions també inclou solucions catalanitzades, per exemple, *mentiròs*. Pel que fa a les interferències lèxiques comunes a Ros i a Martí i Gadea, entre les quals destaquen mots com *pelear*, *olvidar*, *ausencia*, *hacienda* i *sombrero*, entre altres, es podria deduir, pel fet que tots dos autors els inclouen en la seva obra, que es tracta de mots castellans ja incorporats al valencià. Tanmateix, cal ser prudent a l'hora de fer deduccions d'aquest tipus i caldria contrastar aquesta informació amb un gruix més important d'obres i de textos, alhora que caldria buidar exhaustivament les fonts escrites de les dues obres estudiades per tal de comprovar fins a quin punt poden haver condicionat la presència d'un element lèxic castellà.

Pel que fa als refranys que es basen en la formulació castellana corresponent, cal dir que els recopilats a Martí i Gadea, almenys els que s'han estudiat en aquest treball, en general fugen de la còpia literal de la formulació castellana d'un refrany. Aquesta conclusió no s'adiu amb el fet que s'apuntava a la introducció: que el *Diccionario* de la Academia va tenir una certa influència en l'elaboració dels articles del *Novísimo Diccionario*. Així, en l'edició de 1884 del *Diccionario* de la Academia, sota els lemes *árbol*, *asno* i *cuna*, apareixen els refranys «Quien a buen árbol se arrima, buena sombra le cobija», «Á asno lerdo, arriero loco» i «Lo que se aprende en la cuna siempre dura», que no exerceixen cap influència sobre Martí i Gadea, el qual recull la formulació catalana d'aquests refranys. Amb relació a la tendència observada a Martí i Gadea, seria interessant completar l'estudi amb una mostra més àmplia, o bé analitzant altres entrades del *Novísimo Diccionario*, o bé estudiant l'obra posterior del mateix autor, *Tipos, Modismes y Còses Rares y curioses de la terra del Gè*. De fet, ja al pròleg d'aquesta obra, s'aconsella als lectors de llegir-la *de cabo a rabo*.

És cert, tal com ja s'ha dit, que en el recull paremiològic de Ros es troben força expressions que recorden més la formulació castellana d'un determinat proverbi que no pas la catalana. Tanmateix, cal tenir en compte, d'una banda,

la influència que, segur, degueren tenir sobre el *Tratat* les fonts escrites de què es va servir —moltes de les quals són en castellà—, i, de l'altra, que, malgrat les interferències del castellà, el *Tratat* és una obra important per a la llengua catalana, atès que té com a objectiu fer que els valencians puguin «dependre a lligir y escriure bé la llengua», alhora que recull la primera documentació coneguda de força unitats fraseològiques.

LAIA ROSÀS I REDONDO
Universitat de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER / MOLL 1961-1969: Antoni M. Alcover / Francesc de Borja Moll, *Diccionari català-valencià-balear (DCVB)*, Palma de Mallorca, Moll. Consultada també la versió electrònica: <http://dcvb.iecat.net>.
- BERNAT I BALDOVÍ 1997: Josep Bernat i Baldoví, *Obres completes. Premsa periòdica I* (vol. 5) i *Premsa periòdica II* (vol. 6). Edició coord. per J. Antoni Carrasquer, Sueca, Afers / Impremta Palàcios (edició facsímil).
- CARLES I AMAT 1796: Joan Carles i Amat, *Quatre cents aforismes catalans del Doctor Joan Carles Amat*, Cervera, Imp. de la Pontificia y Real Universitat.
- CARO Y CEJUDO 1675: Jerónimo Martín Caro y Cejudo, *Refranes y modos de hablar castellanos y latinos*, Madrid, Imprenta Real.
- COLÓN / SOBERANAS 1986: Germà Colón / Amadeu-J. Soberanas, *Panorama de la lexicografia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- CONCA / GUIA 1995: Maria Conca / Josep Guia, «Sobre un complex d'inferioritat proverbial», *Caplletra*, 18, 177-210.
- CONCA / GUIA 2001: Maria Conca i Josep Guia, «Els orígens de la paremiologia catalana contemporània», *Caplletra*, 31, 101-114.
- DRAE 1884¹²: *Diccionario de la lengua castellana por la Real Academia de la Lengua Española*, Madrid, Imprenta de D. Gregorio Hernando. Edició consultada a l'adreça electrònica: <http://buscon.rae.es>.
- El Tabalet* 1847, València, Impremta del Blat (Edició facsímil, Sueca, L'Estel, Lletre Menu-da, 4, 1972).
- ESCRIG 1851: Josep Escrig, *Diccionario valenciano-castellano* (2 vol.), València, Impremta de J. Ferrer de Orga (Edició facsímil, València, París-València).
- ESCRIG / LLOMBART 1887: Josep Escrig / Constantí Llobart, *Diccionario valenciano-castellano* (3a edició ampliada d'ESCRIG 1851, 2 vol.), València, Librería de Pascual Aguilar (Edició facsímil, València, París-València).
- FARNÉS 1998: Sebastià Farnés, *Paremiologia catalana comparada*, Barcelona, Editorial Columna.
- FERRANDO / NICOLÀS 1997: Antoni Ferrando / Miquel Nicolàs, *Panorama d'història de la llengua*, València, Tàndem.
- JUNCEDA 1995: Luis Junceda, *Diccionario de refranes*, Madrid, Espasa Calpe.
- MARTÍ I GADEA 1891: Joaquim Martí i Gadea, *Novísimo Diccionario General Valenciano-Castellano*, València, Impremta de José Canales Romá.

- MARTÍ I GADEA 1906: Joaquim Martí i Gadea, *Tipos, Modismes y Còses Rares y curioses de la terra del Gè. Arreplegadas y ordenades per un aficionat, molt entusiasmát de tot lo d'ella*, València, Impremta de Antonio López.
- MARTINES I PERES 1991: Josep Martines i Peres, «La interferència lingüística en la lexicografia valenciana del segle XIX. El *Diccionario valenciano* (inèdit) de Josep Pla i Costa», dins *Actes del Novè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Alacant-Elx, 9-14 setembre de 1991, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 437-456.
- NÚÑEZ 1555: Hernan Núñez, *Refranes o proverbios en romance, que nuevamente colligio y glosso el Comendador Hernan Núñez, Profesor eminentissimo de Rhetorica, y Griego, en Salamanca*, Salamanca, Juan de Canova.
- PARÉS I PUNTAS 1997: Anna Parés i Puntas, *Diccionari de refranys. Català-castellà castellà-català*, Barcelona, Edicions 62.
- PARÉS I PUNTAS 2000: Anna Parés i Puntas, *Tots els refranys catalans, 25.000 refanys d'arreu de les terres catalanes*, Barcelona, Edicions 62.
- PAYRATÓ 1985: Lluís Payrató, *La interferència lingüística. Comentaris i exemples català-castellà*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROS 1736: Carles Ros, *Tratat de adages, y refranys valencians, y practica pera escriure ab perfecció la llengua valenciana*, València, Imp. de Josep Garcia (Edició facsímil, València, París-València, 1979).
- ROSÀS en premsa: Laia Rosàs i Redondo, «Comentari lingüístic de quatre textos d'un periòdic satíric valencià: El Tabalet (1847)», *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura*.
- SANSONE 1965: Giuseppe E. Sansone, *Llibre de consolació i de consell* d'Albertano da Brescia, Barcelona, Barcino.
- VILAR 1918: Josep Vilar, *Quatre-cents aforismes catalans del Dr. Joan Carles Amat. Breus notícies bio-bibliogràfiques de son autor*, Barcelona, Imp. Bayer (primera edició: 1636).